

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2022

Cilt/Volume: 2022

Sayı/Issue: 2

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (1116- 1155) Tahta Çıkışı ve Bunda Danişmendlilerin Rolü

The Accession of the Seljuk Sultan of Turkey Mesud I (1116-1155) and the Role of the Danishmends

Bengü Gülmez*

Özet

Sultan I. Mesud, çetin bir taht mücadelesinden çıkmış olmasına rağmen akıllı siyaseti sonucu Türkiye Selçuklularının en uzun süre hüküm süren sultanı olmuştur. Sultan I. Mesud'un sultanlık dönemini incelenirken Dânişmendlilerle olan ilişkileri büyük önem arz eder. Şahinşah (Melikşah) ile girdiği mücadelede kayınpederi Dânişmendli Emir Gazi tarafından desteklenmiştir. İki devlet arasında evlilik yoluyla bağ kurulmuş, güçlü bir ilişki tesis edilmiştir. Emir Gazi'nin ölümünden sonra ise dengeler değişmiştir. Sultan I. Mesud bağımsız hareket etmeye başlamış, güç dengesi sağlanmıştır. Dânişmendliler arasında yaşanan taht mücadelesini de fırsata çeviren Sultan I. Mesud, Dânişmendlileri hâkimiyeti altına almıştır. Babası I. Kılıç Arslan'ın bıraktığı devleti daha iyi duruma getirmeyi başarmıştır. Sultan I. Mesud tahta çıktığında Anadolu'da Dânişmendliler güçlü konumdayken zaman içinde durum değişmiş, Türkiye Selçukluları Anadolu'da güçlü devlet konumuna geçmiştir. Sultan I. Mesud'un Dânişmendlilerle yürüttüğü mantıklı, tutarlı politika sonuç vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan I. Mesud, Dânişmendliler, Emir Gazi, Şahinşah.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., gulmezbengu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2339-2110.

Atıf/Citation: Gülmez, B. (2022). Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (1116- 1155) Tahta Çıkışı ve Bunda Danişmendlilerin Rolü. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2022 (2), 29-42.

Geliş/Received: 22.02.2022

Kabul/Accepted: 28.03.2022

Abstract

Although Sultan Mesud I came out of a tough struggle for the throne, he became the longest-reigning Sultan of Turkey Seljuks as a result of his smart policy. While examining the sultanate period of Sultan Mesud I, his relations with the Danishmends have great importance. His father-in-law Emir Gazi supported him in his struggle with Şahinşah (Melikşah). A strong relationship was established between the two states through marriage. After Emir Gazi's death, the balances changed. Sultan Mesud I started to act independently and the balance of power was ensured. Sultan Mesud I, who turned the struggle for the throne among the Danishmends into an opportunity, brought the Danishmends under his dominion. He polished up the state left by his father Kılıç Arslan to a better situation. When Sultan Mesud I came to the throne, Danishmends were in a strong position in Anatolia, but the situation changed over time and Turkey Seljuks became a powerful state in Anatolia. The logical and consistent policy of Sultan Mesud I with the Danishmends yielded results.

Key Words: Sultan Mesud I, Danishmends, Emir Gazi, Şahinşah.

Giriş

Tam adı Ebû'l-Feth es-Sultânü'l-Muazzam İzzüddünyâ ve'd-dîn Mes'ûd b. Kılıcarslan es-Selcûki olan Sultan I. Mesud, Türkiye Selçuklu tahtında otuz dokuz yıl hüküm sürmüştür. Zorlu bir tahta çıkış süreci geçirse de tahtı elinde tutmayı bilmiştir. Babası I. Kılıç Arslan (1092- 1107), ölünce geride taht varisi olarak dört erkek evlat bırakmıştır. Çocuklarının yaşları çok küçüktü. Öyle ki en büyükleri olan Şahinşah bile 11 yaşındaydı (Ebû'l Farac, II, 1987: 346; Demirkent, 2002: 398; Piyadeoğlu, 2011, 46-47; Koca, 2016: 123). Kılıç Arslan, son seferine gitmeden önce oğlu Şahinşah'ı Musul'da vekil tayin etmiştir. Eşi Ayşe Hatun, diğer oğlu Tuğrul Arslan ve atabeg Emir Bozmuş da Musul'daydı. Diğer iki oğlu Mesud ve Arab'ın nerede olduğu bilinmemekle birlikte, Mesud'un Emir Çavlı (ö. 1116)'ya karşı savaşmak için Musul'da olduğu da düşünülmektedir (İbnü'l Esir, X, 2016: 344; Metin, 2017: 38).¹

Kılıç Arslan'ın 1107 yılında hazin vefatından sonra Çavlı Musul'a hâkim olmuş, Çavlı'ya karşı koyamayan Emir Bozmuş, Kılıç Arslan'ın eşi ve küçük oğlu Tuğrul Arslan ile Malatya'ya gelmiştir. Şahinşah, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a İsfahan'a gönderilmiştir. Kılıç Arslan'ın eşi ihtiraslı bir kadındı, Emir Bozmuş'u ikna etmek suretiyle oğlu Tuğrul Arslan'ı Malatya'da sultan ilan ettirmiştir. Eşi, tüm bunları Emir Bozmuş ile beraber planladıysa da sonradan araları bozulmuştur. Kılıç Arslan'ın dul eşi, Emir Bozmuş'tan kurtulmak için Emir İl Arslan ile anlaşarak Emir Bozmuş'u ortadan kaldırmış, sonra da İl Arslan ile evlenmiştir (Michel Le Syrien, III, 1899: 54). Emir İl Arslan aynı zamanda da Tuğrul Arslan'ın atabegi olmuştur. Fakat çok geçmeden Emir İl Arslan halktan zorla para toplayarak halka zulmetmeye başlamıştır. Konya'ya kaçmak üzereyken Kılıç Arslan'ın eşi onu yakalayıp hapsedirip Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105- 1118)'a yollamıştır (Ebû'l Farac, II, 1987: 349). Bu hareket oğlunun sultanlığını meşru zemine oturtmak için yapılmış olmalıdır (Cahen, 1979: 101).

Şahinşah, Emir İl Arslan'ın Muhammed Tapar'a gönderilmesiyle esaret günlerinden üç yıl sonra kurtulabilmiş, Anadolu'ya gelmiştir.² Halifenin saltanat menşuru ile Şahinşah 1109-1110 yılında Selçuklu tahtına oturmuştur (Müneccimbaşı, II, 2001: 16; Kesik, 2003: 15; Sümer, 2004: 339; Mecit, 2017: 114). Kardeşleri Arab ve Mesud'u hapsedirdikten sonra Şahinşah, Konya'da tahta çıktı (Ebû'l Farac, II, 1987: 349). Şahinşah'ın serbest kaldıktan sonra Tuğrul Arslan'ı tahttan indirip Konya'da tahta çıkması Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın doğrudan Anadolu'ya

¹ Mesud'un nerede olduğuna dair bir diğer bilgiye de Ahmed b. Mahmud'un kayıtlarında rastlanmaktadır. Ahmed b. Mahmud'a göre; Mesud, Musul seferine gitmeyip Konya'da babasına vekâlet etmiştir (Ahmed b. Mahmud, II, 1977: 148; Kesik, 2003: 11).

² Şahinşah'ın haptisten kaçarak kurtulduğu ileri sürülse de Muhammed Tapar'ın onu göndermesi daha doğru görünmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abû'l-Farac İbnü'l-İbrî (G. Barhebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 349.

müdahale ettiğini işaret etmektedir (Kesik, 2003: 16). Sonra şehzadeler Mesud ve Arab kaçmış; Mesud, Dânişmendli Emir Gazi (1104- 1134)'ye sığınmıştır. Mesud, Emir Gazi'nin kızı ile evlenerek akıl dolu bir hamle yapmıştır. Arab ise Ankara'ya kaçmıştır. Kılıç Arslan öldükten sonra Anadolu'da Haçlılarla mücadelenin önemli ismi olan Kayseri Hâkimi Hasan Gazi'nin de taht mücadelesine katıldığı düşünülebilir. Hasan Gazi'nin Sultan Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan'ın oğlu olduğu tahmin edilmektedir (Turan, 2017: 180) Bu kanıyı destekler şekilde, Şahinşah tahta çıkınca ilk olarak Hasan Gazi'yi öldürtmüştür (Ebû'l Farac, II, 1987: 349; Hacıgökmen, 2011: 239). Selçuklularda yaşanan karışıklıklar sonucu Malatya'da bir otorite boşluğu oluşunca, durumu fırsata çevirmeye çalışan Antakya Prinkepsi Bohemund³ Elbistan ve Ceyhan'ı işgal ederek Malatya'da hakimiyet kurmuşsa da bu kısa süreli olmuştur.

1. Şahinşah'ın Sultan Olduğu Dönem ve Dânişmendlilerce Desteklenen Mesud

Şahinşah Konya'da Sultan olduktan sonra Tuğrul Arslan da Malatya'da hüküm sürmeye devam etmiştir. Kılıç Arslan'ın eşi ise oğlunun hakimiyetini güçlendirmek için 1113 yılında Tuğrul Arslan'ı Malatya'da bırakarak Artuklu Beyi Emir Belek (ö.1124)'ten yardım ve himaye istemiş, ardından onunla evlenmiştir (Michel Le Syrien, III, 1899: 60; Ebû'l Farac, II, 1987: 351; Alptekin, 1992: 402- 403). Bunun yanında Emir Belek, Tuğrul Arslan'ın atabegi olmuştur.

Şahinşah, sultan olduktan sonra yönünü Bizans'a çevirmiştir. Bizans İmparatorluğu, I. Haçlı Seferi'nden sonra yerleştiği sahillerdeki Türkmenlere zulmetmekteydi. Haçlılar karşısındaki savunmasıyla tanınan Hasan Gazi'nin ölümünden sonra Şahinşah da Türkmenleri savunmak istemiştir. Selçukluların hedefi Bizans'ın karargâhı olan Alaşehir olmuştur. Ancak Şahinşah Alaşehir'deki savaşta başarılı olamamış ve barış anlaşması talebinde bulunmuştur. İki taraf arasında barış anlaşması yapılmasına rağmen savaş durmamıştır (Anna Komnena, 1996: 451). Anadolu'ya Türkmenlerin gelişiyle savaş tekrar gündeme gelmiştir. Selçuklular Batı Anadolu'da akınlara başlayınca, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, durumu tespit edebilmek için İznik Dukası Kamytzes (ö.1202)'i görevlendirmiştir. Kamytzes, Selçuklular tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bunun üzerine Aleksios bizzat Emet bölgesine gelmiş, bu bölgedeki Türkmenler ve Selçuklu birliklerinin tamamını öldürmüştür. Selçuklu emirlerini de yok etmek isteyen Aleksios, bunu yapamamış ancak Selçukluların elinde esir olan Kamytzes Türk kıyafetleri giyerek dikkat çekmeden kaçmayı başarmıştır (Anna Komnena, 1996: 461- 463; Lebeau, XV, 1833: 446; Turan, 2017: 182; Kesik, 2004: 58).

³ I. Haçlı Seferi'nden sonra kurulan Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin ilk lideri I. Bohemund'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altan, Ebru. (2018). *Antakya: Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098- 1112)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Anadolu'ya 1116 yılında tekrar Türkmen göçü olduğu anlaşılmaktadır. Bu göç Aleksios'u tekrar harekete geçirmiş ve bu sefer merkez olarak kendine Konya'yı hedef koymuştur. Fakat İmparatorun ağırları arttığından seferi ertelemek zorunda kalmıştır. Selçuklular ise bunu korkaklık olarak nitelendirmiştir (Anna Komnena, 1996: 479). Hastalığı hafıfleyince Aleksios, İznik yolundan Ulubad'a hareket etmiştir. Konya'ya hareket etmek için ise yaz sıcaklarının bitmesini beklemiştir. Konya'ya gitmeyi geciktirmesi de söylentilere sebep oldu. Böylelikle Konya'ya hareket etmeye mecbur kalmıştır (Anna Komnena, 1996: 486 Koca, 2016: 128; Turan, 2017: 182).

Aleksios'un İznik'e gelmesinden iki gün sonra Selçuklu Beyi Bunlu İznik civarında akınlara başlamıştır. Eskişehir'e giderek, öncü birliği Bolvadin istikametinden gönderip, kendisi de Seyitgazi, Bolvadin ve Akşehir yolunu takip etmiştir (Koca, 2016: 132; Turan, 2017: 184). Şahinşah, Bizans'ın geçeceği yerlerdeki tüm tarlaları tahrip etmiş ve suları içilemez duruma getirmiştir. İmparator Akşehir'e geldiğinde Şahinşah yıpranan Bizans ordusu ile Eber gölü civarında savaşı kabul etmiştir. Yaşanan çarpışmalara akşam ara verilmiştir. Bizans'tan Türk tarafına geçen bir Peçenek askerinin geceleri savaşılmamasını tavsiye etmesi üzerine taarruz için havanın kararması beklenmiştir (Koca, 2016: 134; Turan, 2017: 184). Bu taktik işe yaramış ve gece yapılan muharebeler neticesinde tam üstünlük sağlanacağı sırada Mesud'un Dânişmend ordusuyla geldiği haberi yayılmıştır. Şahinşah bu haberle savaşı durdurma kararı almıştır. Şahinşah ile Bizanslılar arasında barış anlaşması imzalanınca İmparator rahatlıkla İstanbul'a dönebilmiştir (Anna Komnena, 1996: 498). Şahinşah tam savaşı kazanacakken gelen bu haber işleri tersine çevirmiştir. Aleksios, Şahinşah'a yanında olacağını ve her türlü desteği vereceğini söylediye de kendine güvenen Şahinşah bunu kabul etmemiştir. Şahinşah kardeşi Mesud'un üzerine yürümüştür. Mesud ve Dânişmendli ordunun yeri ve miktarı hakkında istihbarat getirmesi için görevlendirdiği askerler Mesud'un tarafına geçmiş, Mesud ve Dânişmendli ordusunun konumunu gizlemiştir. Bu sebeple Şahinşah aniden karşısında beliren orduya karşı hazırlıksız yakalanmıştır. Mesud'un yanında bulunan Kayseri Emiri Hasan Bey'in oğlu Gazi, Şahinşah'ın üzerine yürümüş, Şahinşah onun elinden mızrağı almayı başarmıştır. Yanında olduğunu sandığı komutanlarından Boğa da Mesud'un tarafını tutmuştur. Bizans'a sığınmak niyetinde olan Şahinşah'ı Boğa, Iğın'da bir Rum kalesine sığınmaya razı etmiştir. Rumlar ise onu Mesud'a teslim etmiştir (Anna Komnena, 1996: 499-500). Şahinşah'ın Sultanlık dönemi de bu olayla son bulmuştur. Burada Mesud'un Sultan olmasında Emir Gazi'nin önemli rol oynadığı ve bazı emirlerin destek verdiği görülmüştür (Kesik, 2003: 32; Turan, 2017: 185). Dânişmendlilerden aldığı destek Mesud'u sultanlığa taşımış, sağlam bir iktidar kurmasına yardımcı olmuştur.

Şahinşah, altı yıl Sultanlık yapmıştır. Mesud onun gözlerine mil çektirmiş, sonra da Şahinşah Konya'ya eşinin yanına götürülmüştür. Kör olmadığı ortaya çıkınca 1117 yılında Mesud'un emriyle, Emir Elegmon tarafından yay kirişiyile boğulmuştur (Anna Komnena, 1996: 500; Turan, 2017: 186;

Kesik, 2004: 58; Sümer, 2004: 340). Babasının öldüğünde on bir yaşında olduğu düşünülürse, yirmi bir yaşında vefat ettiği anlaşılabilir (Kesik, 2003: 35; Turan, 2017: 187). Aleksios ise bu olaydan sonra iki yıl daha yaşamıştır ve 1118 yılında ölmüştür (Azimî, 1988: 42).

2. Sultan I. Mesud Döneminin İlk Yılları ve Dânişmendliler ile İlişkileri

Sultan I. Mesud 1116 yılında Selçuklu tahtına oturmuştur. Türkiye Selçuklularında yaşanan ilk taht mücadelesi böylece sonuçlanmıştır. Sultan I. Mesud, Emir Gazi'nin desteğiyle Şahinşah'ı bertaraf etmiş ve Konya'da Sultanlığını ilan etmiştir. Kardeşleri Malatya'da hâkimiyet kuran Tuğrul Arslan ve Ankara ve civarında hâkimiyet kuran Arab'a herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bunun sebebi onların ülkeyi kendi hâkimiyetinde toplayacak güçlerinin olmamasıydı. Sultan I. Mesud'un hâkimiyet sahası sultanlığının ilk yıllarında Konya ve çevresiyle sınırlı kalmıştır (Koca, 2016: 136- 137).

Dânişmend Gazi (ö. 1085?)'nin ölümünün ardından oğlu Gümüş-Tigin Gazi Haçlılarla ve Bizansla savaşta Sultan I. Kılıç Arslan'ı desteklemiştir. Tâ ki, Gümüş-Tigin Dânişmend Gazi Malatya'yı fethedip, elinde esir olan Antakya Prinkepsi Bohemund'u fidyeye serbest bırakana kadar bu durum sürmüştür. Bu iki olaya çok hiddetlenen I. Kılıç Arslan, Gümüş-Tigin'in üzerine yürüyüp onu Maraş yakınında bozguna uğratmıştır. 1104 yılında Gümüş-Tigin'in ölümü dengeleri değiştirirken, Kılıç Arslan Dânişmendlilerde yaşanan taht kavgalarından yararlanarak 1105 veya 1106 yılında Malatya'yı almıştır (Ebû'l Farac, II, 1987: 345). Emir Gazi Dânişmendlilerin başına geçmiş, 1105 ile 1134 yılları arasında hüküm sürmüştür. Emir Gazi, Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümüyle hakimiyet sahasını genişletmek istemiştir. Ayrıca Selçuklu iç meselesine dahil olmak suretiyle damadı olan Mesud'u destekleyerek Türkiye Selçuklu tahtına çıkarmıştır. Dânişmendliler Anadolu'da nüfuz sahibi olmuşlardır. Emir Gazi, damadı Sultan I. Mesud döneminin başında Malatya ve Ankara civarını alarak Anadolu'da topraklarını da genişletmeye başlamıştır.

3. Sultan I. Mesud ile Melik Tuğrul Arslan ve Melik Arab Mücadelesinde Dânişmendli Emir Gazi

Sultan I. Kılıç Arslan öldükten sonra Malatya, önce Kılıç Arslan'ın eşi ve küçük oğlu olan Tuğrul Arslan'ın idaresinde kalmıştır. Ardından Şahinşah'ın daha sonra da Kılıç Arslan'ın eşinin evlendiği Emir Belek'in hakimiyet alanı olmuştur. Emir Belek 1124 yılında ölünce hakimiyet alanındaki yerler emirler arasında paylaşılmıştır. Emir Gazi, kısa bir süre sonra Sultan I. Mesud'un yardımıyla Malatya'yı almıştır (Sümer, 2004: 340; Koca, 2016: 139; Turan, 2017: 194-195; Solmaz, 2019: 246). Tuğrul Arslan Haçlılardan yardım istemiş fakat onlar Halep kuşatmasında olduklarından gelememişlerdir. Yardım gelmeyince Kılıç Arslan'ın eşi ve Tuğrul Arslan zenginleri hapsedip

paralarını alarak kaçmayı planlamışlardır. Bu planları işlemeyen Kılıç Arslan'ın eşi ve Tuğrul Arslan Minşar Kalesi'ne çekilerek Malatya'yı Dânişmendlilere teslim etmiştir (Urfalı Mateos, 1987: 282; Ebû'l-Farac, II, 1987: 359; Cahen, 1979: 106; Koca, 2016: 140; Turan, 2017: 194- 195). Malatya kuşatması esnasında Melik Arab'ın Dânişmendli topraklarına saldırması üzerine Emir Gazi, oğlu Muhammed'i kuşatmanın başında yerine bırakıp kendisi geri dönmüştür (Ebû'l Farac, II, 1987: 359). Bu mücadele sonunda Dânişmendliler Malatya'yı almış, Sultan I. Mesud ise kardeşi Tuğrul Arslan'dan kurtulmuştur. İki taraf da çıkarlarına uygun hareket etmiştir.

Sultan I. Mesud, Malatya şehrinin alınmasında Emir Gazi'ye yardım edince Ankara ve Kumana Meliki Melik Arab, I. Kılıç Arslan'ın siyasetine uyumsuz olarak değerlendirdiği bu durum karşısında 30.000 kişilik bir ordu toplayarak Sultan I. Mesud'un üzerine yürümüştür (Michel Le Syrien, III, 1899: 223; Ebû'l-Farac, II, 1987: 360; Sümer, 2004: 340; Koca, 2016: 140; Turan, 2017: 195). Melik Arab, Sultanı tahtından etmek istemiş ve Sultan I. Mesud'u ailesine ihanetle suçlamıştır (Cahen, 1979: 106; Koca, 2016: 140). Aralarında çıkan savaşın galibi Melik Arab olurken, Sultan I. Mesud, Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'tan yardım almak zorunda kalmış, İmparatorun yardımı ile Emir Gazi'nin yanına gitmiştir. Destek bulan Sultan I. Mesud, Konya'yı kuşatan Melik Arab ile tekrar savaşmış ve bu sefer savaşı Melik Arab kaybetmiştir. Melik Arab bu yenilginin ardından 1126 yılında Kilikya Ermeni hâkimi I. Thoros'a (1110-1129) sığındı (Ebû'l Farac, II, 1987: 360; Cahen, 1979: 106; Turan, 2017: 195). Melik Arab, Thoros'tan aldığı destekle 1127 yılında Emir Gazi'nin oğlu Muhammed'i pusuya düşürmek suretiyle esir almıştır. Aralarında çıkan savaşta Emir Gazi galip gelerek Ankara bölgesini almış, oğlu Muhammed'i de kurtarmıştır. Melik Arab tekrar ordu toplamaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Bizans'a kaçarken kaybolmuş bir daha haber alınamamıştır (Ebû'l Farac, II, 1987: 361; Turan, 2017: 197). 1127 yılında Melik Arab tarih sahnesinden çekilmiştir (Michel Le Syrien, III, 1899: 223; Kesik, 2003: 40).

Sultan I. Mesud, Emir Gazi'nin yardımıyla kardeşlerinden kurtulmuştur. Anadolu'nun birçok yeri Dânişmendliler tarafından ele geçirildiğinden o, sadece Konya ve civarında hüküm sürebilmiştir (Koca, 2016: 141; Turan, 2017: 196). 1129 yılında Emir Gazi; Ankara ve çevresi ile Karadeniz sahillerinde de hâkimiyet sağlamıştır (Ebû'l Farac, II, 1987: 363). 1130 yılında ise Ermeni Prensi I. Leon'un (1129-1140) isteği üzerine Çukurova'ya inip Anazarba'yı işgal eden Antakya Prinkepsi II. Bohemund'u mağlup etmiştir (Azimî, 1988: 45; Kesik, 2003: 42; Turan, 2017:196). Bu muharebede Bohemund öldürülmüştür. Emir Gazi onun kesik başını hediyelerle birlikte 1130 yılında Bağdat Halifesi Müsterşid b. Müstazhir'e (1118-1135) yollamıştır (Cahen, 1979: 107; Özyayın, 1993: 470; Turan, 2017: 196). Emir Gazi, Çukurova bölgesiyle ilgilenince Bizans

İmparatoru II. Ioannes Komnenos,⁴ Kastamonu'yu işgal etmiştir. Bu esnada kardeşi Isaakios'un taht iddiasında bulunması sebebiyle İstanbul'a dönmüştür. Bu girişim başarılı olmayınca Isaakios önce Sultan Mesud'a sonra da Emir Gazi'ye sığınmıştır (Niketas Khoniates, 1995: 12; Kesik, 2003: 41; Turan, 2017: 196- 197). Emir Gazi harekete geçerek 1132'de Kastamonu'yu geri almıştır (Niketas Khoniates, 1995: 13; Ioannes Kinnamos, 2001: 11- 13; Koca, 2016: 142; Turan, 2017: 197). 1130 ve 1133 yılları arasında, kuzeybatı Anadolu'daki eski Selçuklu şehirleri Emir Gazi ile Ioannes arasında çekişmelere sahne olurken, iki taraf savaşmamış, önce İmparator işgal etmiş, Emir Gazi ise geri almıştır. Sonunda kazanan taraf hep Emir Gazi olmuştur. 1134 yılında Emir Gazi vefat etmiştir (Azimî, 1988: 49; Ebû'l Farac, II, 1987: 367; Sümer, 2004: 340; Solmaz, 2019: 246).

Emir Gazi ölünce geride Muhammed, Yağıbasan, Yağan ve Aynüddeve adında dört oğlu kalmıştır. Emir Gazi'den sonra çocuklarından Muhammed, Dânişmendlilerin başına geçmiştir. Muhammed'in kardeşlerinden Aynüddeve ve Yağan bu duruma karşı isyan başlatmıştır. Yağan öldürülürken, Aynüddeve ise Malatya'ya kaçmıştır (Michel Le Syrien, III, 1899: 237- 238; Ebû'l Farac, II, 1987: 367; Yınanç, 1977: 470- 471; Özaydın, 1993: 470- 471). Dânişmendlilerden aldığı destekle Sultanlığını sürdüren Mesud, Emir Gazi'nin ölümünün ardından oluşan bu taht kavgalarından faydalanmıştır. Sultan I. Mesud'un Emir Gazi'nin mirasından pay alma çabasında olduğu düşünülebilir (Koca, 2016: 144; Turan, 2017: 199). Aynı anda Bizans İmparatoru II. İoannes de harekete geçmiş ve Sultan I. Mesud ile anlaşma yaparak, Çankırı'ya saldırmıştır (Niketas Khoniates, 1995: 13; Kesik, 2003: 43). Bu durum karşısında Muhammed, Sultan I. Mesud'a Bizans imparatoru ile yaptığı iş birliği sebebiyle Türk çıkarlarının zarar görmekte olduğuna dair görüş bildirmiştir. Bu açıklamalarla ikna olan Sultan I. Mesud, yardımcı kuvvetlerini Bizans'tan çekmiştir. İmparator kuşatmayı kaldırıp geri çekilerek kışı Rhyndakos (Kirmastı veya Mustafakemalpaşa Çayı) civarında geçirmiştir (Niketas Khoniates, 1995: 13; Kesik, 2003: 43; Koca, 2016: 144; Turan, 2017: 199). Kış bitince Çankırı'yı tekrar ele geçiren İmparator geri dönünce, Türkler tekrar bu bölgeleri almıştır (Niketas Khoniates, 1995: 14; Turan, 2017: 200).

⁴ Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, 1081- 1118 yılları arasında hüküm sürmüştür. *Aleksiad* isimli eserinden istifade ettiğimiz Anna Komnenos (ö. 1153)'un babasıdır. Aleksios Komnenos, önce Normanlarla savaşmış sonra Peçenekleri yenmiştir. 1096 yılında I. Haçlı Seferi'ni lehine kullanmaya çalışmıştır. Selçuklular bu süreçte Anadolu'nun iç bölgelerine çekilmek durumunda kalmıştır. 1118- 1143 yılları arasında ise II. İoannis Komnenos babası Aleksios Komnenos'un yerine tahta çıkmıştır. Selçuklu ve Dânişmendlilerle mücadele etmek zorunda kalan İoannis Komnenos ölünce yerini oğlu Manuel Komnenos almıştır. Manuel Komnenos zamanında II. Haçlı Seferi orduları topraklarına girmiş, Bizans onlarla arasını bozmamaya özen göstermiştir. 1176 yılında Miryokefalon Savaşı'ndan sonra artık Bizanslıların Türkleri Anadolu'dan çıkaramayacakları kesinleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ostrogorsky, Georg. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 325- 365; Demirkent, Işın. (1992). "Bizans", *DİA*, C. VI, İstanbul, 237- 238.

4. Sultan I. Mesud ile Danışmendli Melik Muhammed İlişkileri

Bizans İmparatoru II. Ioannes, I. Haçlı Seferi'nden sonra Çukurova'da yerleşen Ermeni baronu I. Leon'un Suriye ve İçel'i kuşatmış olmasından rahatsız olmuştur. Bazı Haçlı liderleri de bu durumdan huzursuz olduklarını ve Antakya'yı kendi hakimiyetine almasını istediklerini Bizans İmparatoruna bildirmiştir (Kesik, 2003: 55- 56; Koca, 2016: 145). II. Ioannes bu sebeple Doğu Akdeniz seferine çıkarak Tarsus, Adana ve Anazarba'yı ele geçirir ve I. Leon ile ailesini İstanbul'a yollamıştır. Antakya'yı almak istediğinde ise Antakya Prensi Raymond (1136- 1149) İmparatora itaatini bildirip ona bağlanmıştır (Niketas Khoniates, 1995: 17; Ostrogorsky, 2011: 350). Sultan I. Mesud ise bu hamlenin ardından Adana'yı ele geçirmişse de sonra İmparatorun barış teklifini kabul ederek geri dönmüştür (Ebû'l Farac, II, 1987: 374). İmparator, 1137-1138 yılında Kuzey Suriye'ye giderek Buzaa kalesini alıp Halep önüne gitmiştir (Azimî, 1988: 61- 62; Turan, 2017: 201). Musul ve Halep Atabeyi İmadüddin Zengi (1127-1146), Harput Artuklu Emiri ile Irak Selçuklu Hükümdarı'ndan yardım istemiş, böylece güçlenmiştir. İmparator, Halep ordusu karşısında başarısızlığa uğramış ama pes etmeyerek sefere devam etmiş, Şeyzer'i kuşatmıştır. İmadüddin Zengi'nin yardıma gelmesiyle 1137 yılında apar topar İstanbul'a dönmüştür (Azimî, 1988: 62; Niketas Khoniates, 1995: 19-20; Usta, 2007: 128- 129; Koca, 2016: 146- 147). Sultan I. Mesud, İmparator'un dönüşüyle beraber Göksun-Malatya arasında geniş bir akın faaliyetinde bulunarak birçok yeri ele geçirmiştir (Michel Le Syrien, III, 1899: 246).

Bizans İmparatoru II. Ioannes Suriye'nin kuzeyine yaptığı seferden kısa süre sonra Karadeniz seferine çıkmıştır. Selçuklular Sakarya havzasına, Dânişmendliler Karadeniz sahillerine akınlar yapmıştır. Bizans'ın Trabzon Dukası Gabras ise adeta bağımsız hareket etmeye başlamıştır. İmparator II. Ioannes bu duruma müdahale etmek istemiştir. Ancak, ordusunun yorgun ve hastalıklardan etkilenmiş olması sebebiyle tam anlamıyla toparlanamamıştır (Niketas Khoniates, 1995: 22; Sevim-Merçil, 1995: 439; Turan, 2017: 202). 1139 yılında Bizans ordusu Kastamonu'dan Kundu'ya gelmiştir. Ancak, Bizanslılar gelirken Selçuklu ve Dânişmendli beylerin saldırılarına uğrayarak yıpranmıştır. Niksar önlerinde Selçuklu ve Dânişmendlilerle Bizans arasında savaş başlamıştır. Bu sırada İmparator'un yeğeni Ioannes, mızrağını ters çevirip miğferini çıkararak Sultan I. Mesud tarafına geçmiştir. (Niketas Khoniates, 1995: 23; Turan, 2017: 202). Bu olaya, İmparator II. Ioannes'in İtalya'dan atsız olarak gelen ünlü bir şövalyeye yeğeninin bindiği atı vermek istemesi sebep olmuştur. Yeğen Ioannes bunu sert biçimde reddetmiş ama atını vermek zorunda kalmıştır. Sinirlenen yeğen, Türk tarafına geçmiştir.⁵ Bizans ordusu savaş meydanında yaşanan bu olaydan

⁵ Yeğen Ioannis sonra Konya'ya gidip din değiştirmiştir. *Çelebi* unvanı alarak Sultan I. Mesud'un kızlarından biriyle evlenmek suretiyle Selçuklu ailesine dahil olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, Osman. (2017). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 202.

sonra toparlanamamıştır. İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır (Kesik, 2003: 58- 59; Koca, 2016: 148; Turan, 2017: 202- 203).

İmparator II. Ioannes, 1142 yılında Selçuklu akınlarını durdurup, Antalya'ya kadar Akdeniz yolunu açmak ve Beyşehir halkını itaat altına almak için sefere çıkmıştır. Fakat Beyşehir halkı İmparator'un itaatine girmek istememiş ve Türklerle ilişkileri iyi olduğu için itaat teklifini reddetmiştir. Bölgenin Hıristiyan halkı Türklerle ticaret yapmakta olup aynı zamanda da Türk adetlerine de uyum göstermiştir (Sümer, 2004: 340; Koca, 2016: 150; Turan, 2017: 203). Aslında onlar Türkleşmiştir (Niketas Khoniates, 1995: 24; Sevim-Merçil, 1995: 439; Turan, 2017: 203). Selçuklular adil, halkı vergilerle ezmeyen, toplum düzenine önem veren, asayişini sağlayan bir yönetim anlayışına sahip olmuştur. İmparator bu seferde hayal kırıklığı yaşamıştır. İmparator, Konya'ya gideceği izlenimi verip Selçukluları korkutmaya da çalışmıştır. Ama Bizans Anadolu'da nüfuzunu kaybetmiştir. Halk Türklerin idaresini tercih etmiştir.

Sultan Mesud, Melik Muhammed'le ittifak kurmuş ve Bizans'a karşı birlikte hareket etmiştir. 1142 yılının Aralık ayında Melik Muhammed ölmüştür (Azimî, 1988: 65; İbnü'l Esir, XI, 2016: 89; Ebû'l-Farac, II, 1987: 376; Cenabî, 1994: 9; Koca, 2016: 51; Turan, 2017: 204). Melik Muhammed'in ölümüyle birlikte Anadolu'da otoritesini sağlamlaştıran Sultan Mesud bu tarihten itibaren hakimiyet sahasını genişletmeye başlamış, tam bağımsız bir hale gelmiştir. Sultan Mesud'un Anadolu'daki hâkimiyeti farklı bir boyut kazanmıştır. O, artık Anadolu'nun en güçlü hükümdarı durumuna gelmiştir.

Melik Muhammed öldüğünde geride Zünnun, Yunus ve İbrahim adında üç oğul bırakmıştır. Melik Muhammed ölmeden önce oğullarından Zünnun'u veliaht tayin etmiştir. Melik Muhammed'in kardeşi Sivas Meliki Yağıbasan, Zünnun'un veliaht olmasını tanımayarak Melik Muhammed'in dul kalan eşi ile evlenmiştir (Michel Le Syrien, III, 1899: 253; Ebû'l Farac, II, 1987: 376; Aksarayî, 1943: 126; Sümer, 2004: 340; Turan, 2017: 204). Bu hareketten korkan Zünnun, Sivas'tan Zamantı'ya kaçmıştır. Oradan da Kayseri'ye giderek hükümdarlığını ilan etmiştir. Melik Muhammed'in kardeşlerinden olan Aynüddeve ise Malatya'ya el koymuştur. Aynüddeve kardeşi Yağıbasan ile de iş birliği yapıp Elbistan ve Ceyhun havzasını da işgal etmiştir. Sonuç olarak yaşanan bu gelişmeler ile Dânişmendli otoritesi güç kaybetmiş ve parçalanma sürecine girerek üç kola ayrılmıştır. Dânişmendliler, Sivas'ta Yağıbasan, Malatya'da Aynüddeve ve Kayseri'de Zünnun şubeleri olarak hanedan üyeleri arasında paylaşılmıştır. Zünnun'un resmî varis olması Sultan I. Mesud'un pragmatik bir siyaset izleyerek onun yanında yer almasına sebebiyet vermiştir. Bu ilişki akla Emir Gazi ile Sultan Mesud'un ilişkisini getirmektedir (Kesik, 2003: 46; Sevim- Merçil, 1995: 439; Turan, 2017: 204).

Sultan I. Mesud 1143 yılında bu parçalanmayı kendi lehine kullanmak istemiş, meşru varis olarak kabul gördüğü Zünnun'u korumak amacıyla Yağıbasan'ın üzerine yürümüştür. Onun hâkimiyetindeki Sivas'ı tahrip etmiş, oğlu Şahinşah'ı Ankara, Çankırı ve Kastamonu valiliğine getirmiştir (Özaydın, 1993: 471; Koca, 2016: 151; Turan, 2017: 205). Yağıbasan ise bu durum karşısında Bizans İmparatoruyla müttefik olmayı tercih etmiştir. Sonra Sultan I. Mesud Malatya'daki Aynüddeve'ye yürümüştür. Aynüddeve'nin iktasını arttırarak onu itaate çağırın Sultan Mesud, bu isteğini ona kabul ettirememiştir. Sultan I. Mesud'un yeğeni ile evli olan Aynüddeve, eşini Sultan'a yollamıştır. Malatya ve çevresine muhafaza etmek isteğini Sultan'a iletmış ama olumlu bir karşılık alamamıştır. Sonuç olarak Sultan I. Mesud, Malatya'yı kuşatma altına almıştır (Azimî, 1988: 66; Michel Le Syrien, III, 1899: 254; Ebû'l-Farac, II, 1987: 376; Turan, 2017: 205). Bu kuşatmada hiç hücum olmamıştır. Bunun eski Selçuklu şehri olan Malatya'nın harap olmaması için yapıldığı düşünülebilir. Malatya'ya saldırı olmayışını Aynüddeve'nin yaptığı sihire bağlayanlar da olmuştur (Kesik, 2003: 47; Koca, 2016: 151; Turan, 2017: 205). Sultan Mesud üç aylık kuşatmanın ardından şehirden uzaklaştır (Ebû'l Farac, II, 1987: 377). Çünkü Bizans İmparatoru II. Ioannes, 1143 yılında Kudüs'ü ele geçirmek ve Filistin'i kendi hâkimiyetinde yeniden düzenlemek amacıyla sefere çıkmış, Akdeniz bölgesine gelmiştir. Fakat İmparator, av partisi esnasında zehirli bir ok ile vurularak öldürülmüştür (Ostrogorsky, 2011: 351). Onun yerine I. Manuel (1143-1180) Bizans İmparatoru olmuştur. I. Manuel, babasının ölümünden sonra Selçuklu topraklarını izinsiz olarak kullanıp İstanbul'a gidince, Sultan I. Mesud buna çok kızarak Malatya kuşatmasını kaldırıp İmparatorun üzerine yürümek istemiştir. Sultan Mesud bunu yapamadıysa da Türkmenler Bizanslıları epey hırpalamış hatta iki Bizans Prensini esir almıştır (Niketas Khoniates, 1995: 34; Koca, 2016: 152; Turan, 2017: 205).

Sultan I. Mesud 1144 yılında, Aynüddeve'ye ait olan Ceyhan ve Elbistan bölgelerini de almış ve oğlu Kılıç Arslan'ı Elbistan Meliki olarak görevlendirmiştir (Kesik, 2003: 47; sümer, 2004: 340; Koca, 2016: 152; Turan, 2017: 205). Sonra Harput Artukluların iç mücadelelerine karışın Sultan Mesud, Harput Artuklu hükümdarı Davud'un ölümüyle oğulları Kara Arslan ve Arslan-Doğmuş arasında başlayan mücadelede Kara Arslan'ın yanında durmuştur. Arslan-Doğmuş ise İmadüddin Zengi'ye başvurarak destek istemiştir. Sultan Mesud'un desteklediği Kara Arslan Harput Artukluların başına geçerken İmadüddin Zengi geri dönmek zorunda kalmıştır (Michel Le Syrien, III, 1899: 258; Koca, 2016: 152; Turan, 2017: 205).

Sultan Mesud tekrar Malatya'yı kuşatmıştır (Michel Le Syrien, III, 1899: 258; Ebû'l Farac, II, 1987: 377). Üç ay süren bu kuşatma Bizans İmparatoru I. Manuel'in Akdeniz seferine çıktığının haberi gelmesiyle kaldırılmıştır. Sultan Mesud giderken yerli halkı da beraberinde götürmüştür

(Koca, 2016: 153). Selçuklu Sultanlarının iskân politikası sayesinde hem üretim hem de vergilerden sağlanan kazanç artmıştır (Sevim- Merçil, 1995: 517).

Üçüncü Malatya kuşatması ise 1152 yılında yapılmıştır. 1152 yılında Aynüddeve'nin ölümüyle başa geçen oğlu Zülkarneyn annesiyle birlikte Selçuklulara bağlı olmamaya karar vermiştir. Bunun Yağbasan'ın telkinleriyle olduğunu öğrenen Sultan I. Mesud, Yağbasan'ın üzerine yürüyüp onu itaat altına aldıktan sonra Malatya'yı kuşatmıştır. Önce Zülkarneyn'in annesinin ardından da Zülkarneyn'in Sultan I. Mesud'a itaatlerini arz etmelerinden sonra Sultan kuşatmayı kaldırmıştır. Böylelikle Malatya Sultan Mesud'un idaresi altına girdi (Michel Le Syrien, III, 1899: 305; Sümer, 2004: 341). Böylece tüm Dânişmendli şubeleri itaati altına alan Sultan Mesud, güçlenmiş ve Anadolu'nun en güçlü devleti haline gelmiştir (Cahen, 1979: 109; Kesik, 2003: 43).

Sonuç

Sultan I. Mesud, taht kavgasının ardından Türkiye Selçuklularının başına geçmiş ve tam otuz dokuz yıl başarılı, akıl dolu politikalar sergilemiştir. İleri görüşlülüğü sayesinde geriye güçlü bir devlet bırakmış, Haçlıların Anadolu'yu ele geçirme isteklerine müsaade etmemiştir. Anadolu'nun Türk vatanı olmasında katkısı çok olmuştur. Sultanlığı dönemi Dânişmendlilerin Anadolu'da üstün olduğu şartlarda başlamıştır. Tahta çıkışında da kayınpederi Dânişmendli Emir Gazi'nin yardımı olmuştur. Daha sonraları Emir Gazi 1134 yılında ölünce artık Anadolu'da Danişmendlilerle eşit güçte bir Türkiye Selçuklu Devleti görülmektedir. Kayınbiraderi olan Melik Muhammed'in de 1142 yılında ölümü Dânişmendlileri taht kavgasına sürükleyince Sultan I. Mesud, şartları lehine kullanmayı bilmiş ve Türkiye Selçuklularını Anadolu'nun güçlü devleti haline getirmiştir. Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu topraklarında kurulan ilk Türk devletlerinden biri olan Dânişmendliler 1178 yılına kadar varlıklarını sürdürmüştür. İki devlet zaman zaman çatışmış olsa da birbirlerine destek oldukları da görülmüştür. Bu çerçevede, Sultan I. Mesud dönemi, Anadolu topraklarında Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasındaki dengelerin değişiminin gözlenebileceği bir sürece sahne olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abû'l-Farac İbnu'l-İbrî (G. Barhebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed b. M. (1977). *Selçuk-Name*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Aksarâyî, Mahmud b. Muhammed el-Kerîm. (1944). *Musâmeretu'l-Abbâr ve musâyeretu'l-ahyar*, neşr. Osman Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu; Türkçe terc. Aksarâyî. (1943) *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Çev. Nuri Geçosman), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alptekin, C. (1992). "Belek b. Behram", *DİA*, 5, İstanbul, 402-403.
- Altan, E. (2018). *Antakya: Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098- 1112)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anna K. (1996). *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Kitabevi. İngilizce terc. Anna Comnena, *Alexiad*, (Çev. E.A.S. Dawes), Cambridge, Ontario: In Parentheses Publications, Byzantine Series.
- Azimi. (1988). *Azîmi Tarihi (Selçuklular Dönemi ile İlgili Bölümler (430-538))*, çev. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul: e Yayınları.
- Cenâbî M. E. (1994). *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-Zâbir fî Abvâli'l-Evâil ve'l Evâbir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, Haz. Muharrem Kesik, İstanbul Üniversitesi, SBE, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Demirkent, I. (1992). "Bizans", *DİA*, C. VI, İstanbul: 230-244.
- _____. (2002). "Kılıcarşlan I", *DİA*, C. XXV, Ankara: 396-399.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 231-260.
- İbnü'l Esir. (2016). *El-Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Ioannes, K. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kesik, M. (2003). *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____. (2004). "Melikşah", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 58-59.

- Koca, S. (2016). *Türkiye Selçuklular Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a) (1071-1220)*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Lebeau. (1833). *Histoire du Bas- Empire*, ed. M. De Saint-Martin, M. Brosset, Paris: Firmin Didot Freres.
- Mecit, S. (2017). *Anadolu Selçuklular Bir Hanedanın Evrimi*, (Çev. Özkan Akpınar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, T. (2017). "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, 6, 35-52.
- Michel L.S. (1899). *Chronique de Michel Le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1119)*, tra. J. B. Chabot, Paris. Türkçe terc. Süryani Mihael, *Süryânî Mihael Vekâyinâmesi II*. Kısım, çev. Hrant D. A., Basılmamış Nüsha, 44-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 1944.
- Müneccimbaşı, A. L. (2001). *Câmi'üd-düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçuklular ve Beylikler*, C. II, çev. Ali Öngül, İzmir: Kabcacı Yayınevi.
- Niketas, K. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. İngilizce terc. Niketas Choniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, (İng. Çev. Harry J. Magoulias), Wayne State University Press, Detroit 1984.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özaydın, A. (1993). "Dânişmendliler", *DİA*, 8, İstanbul, 469-474.
- Piyadeoğlu, C. (2011). "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlu Sakavu". *Tarih Dergisi*, 0 (38), 37-60.
- Sevim, A. ve Erdoğan M. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Solmaz, S. (2019). "Melik Gazi", *DİA*, Ek-2, Ankara, 245-247.
- Sümer, F. (2004). "Mesud I", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 339- 342.
- Turan, O. (2017). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Urfalı M. (1987). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andriasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Usta, A. (2007). "İmâdeddîn Zengî ve Artuklular", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, 2, 120-137.
- Yınanç, M. H. (1977). "Dânişmendliler", *DİA*, 3, İstanbul, 468-479.